

Yhteiskunnan kaupungistuminen

Valtiot. tri KALEVI HEINILÄ

Helsingin yliopiston sosiologian laitos

Urbaaninen asutus on ollut jo kauan tunnettu, sillä saamme siirtyä ajassa 6—7 tuhatta vuotta taaksepäin löytääksemme kaupunkiesikoisen. Tuon ajan kaupungit olivat luultavasti pienehköjä, 5—20 tuhannen asukkaan taajamia. Melko varhain tapaamme myös suurkaupungin esikoisia. Tällaisena voidaan pitää esim. Ateenaa, jossa arvion mukaan on ollut asukkaita jo 5. vuosisadalla e.Kr. n. 120 000—180 000. Syrakusa ja Kartago ovat olleet luultavasti vieläkin väkirikkaampia. Alkuvirikkeen väestökeskusten kehitykseen ovat antaneet elintarvikkeiden tuotannossa tapahtuneet keksinnöt. Lisääntynyt tuotanto vapautti osan väestöstä pelloilta ja antoi siten perusedellytyksen urbaanisen väestön kehittymiselle (*Davis*, 429—432). Tuotantoelämän suuriin muutoksiin perustuu myös nykyajan yhteiskunnan laaja-asteinen urbaanistuminen, mikä alkoi industrialismin läpimurron myötä- ja seurausilmionä 1800-luvun alussa ja jatkuu edelleen heikentymisen merkkejä osoittamatta. *Industrialismi sai aikaan tuotantoelämän ja urbanismi yhteisöelämän vallankumouksen.*

Urbanisaatio on ilmiönä varsin monitahoinen ja samalla käsitteenä hankala määritellä. Sille on kuitenkin oleellista väestön kasaantuminen suhteellisen rajoitetulle alueelle. Puhuessamme taajamista ja väestökeskuksista syntyy helposti mielikuva juuri tiheästä, väkirikkaasta asutuksesta. Vaikka määrittelisimme urbaanisen asutuksen väentihyden ja väestömäärän perusteella, emme vielä ole kaikkia pulmia voittaneet. Niinpä rajankäynti maaseudun ja taajaman välillä on vaikea, ja tutkijoiden on aina turvauduttava sopimuksiin raja-arvoina pidettävistä väestömääristä ja väentihyksistä. Nämä sopimukset vaihtelevat eri tutkijoilla ja eri maissa: urbaanispuuden raja-arvona pidetään milloin 500 asukkaan, milloin esim. 2 500 asukkaan tiheytmää (ko. määrittelyongelmasta ks. esim. *Dewey*, 60—64; *Janson—Swedner*, 147—152; *Waris*, 1—2).

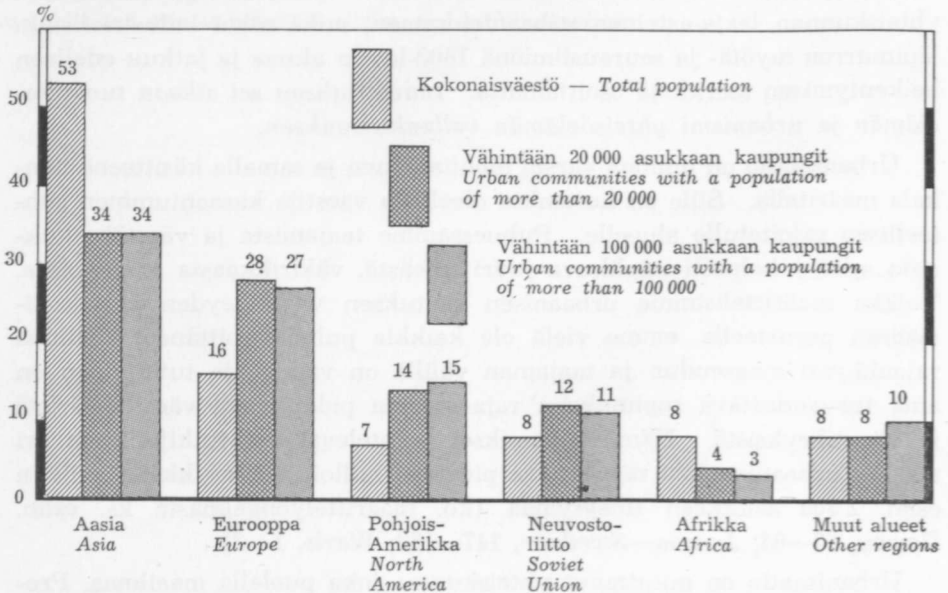
Urbanisaatio on muuttanut yhteiskuntaa joka puolella maailmaa. Prosessia on laaja-asteisena kestänyt jo toista sataa vuotta, eikä sen päättymisestä ole vielä varmoja merkkejä havaittavissa. Miten pitkälle tämä koko ihmiskunnan elämäntapoihin ja kulttuuriin syvästi vaikuttava kehitys jatkuu? Parhaan ennustepohjan antaa tapahtuneen kehityksen ja siihen vaikuttaneiden tekijöiden tutkiminen.

Taulu 1. Kaupunkiväestön osuus maapallon koko väestöstä vuosina 1800—1950.

Table 1. The share of urban population of total world population, 1800—1950.

Vuosi Year	Väestökeskuksissa, joiden asukasluku oli vähintään The inhabitants of urban communities with a population not less than				
	5 000	20 000	100 000	500 000	1 000 000
	asui maapallon väestöstä, % constituted, of world population, in %				
1800	2.4	1.7
1850	4.3	2.3
1900	9.2	5.5
1950	30.0	20.9	13.1	7.0	4.0

Lähteet — Sources: Davis, 433; Davis-Hertz, 324.

Kuvio 1. Maapallon koko väestön ja kaupunkiväestön alueittainen jakautuminen (%) vuonna 1950.

Figure 1. The regional distribution of world population and of urban population (in %), in 1950.

Lähde — Source: Davis—Hertz, 325.

T a u l u 2. Kaupunkiväestön osuus koko väestöstä maapallon eri alueilla vuonna 1950.
 T a b l e 2. The share of urban population of total population in different regions of the world, in 1950.

Alue Region	Väestökeskuksissa, joiden asukasluku oli vähintään The inhabitants of urban communities with a population not less than	
	20 000	100 000
	asui alueen väestöstä, % constituted, of region's population, in %	
Oseania — Oceania	47	41
Pohjois-Amerikka — North America	42	29
Eurooppa — Europe	35	21
Neuvostoliitto — Soviet Union	31	18
Etelä-Amerikka — South America	26	18
Keski-Amerikka — Central America	21	12
Aasia — Asia	13	8
Afrikka — Africa	9	5
Koko maapallo — Whole world	21	13

Lähde — Source: Davis-Hertz, 326.

Urbaanisen väestön suhteellinen kasvu on ollut jatkuvasti nousevaa. Erään laskelman mukaan maapallon väestöstä (2 402 milj.) 13 % asui v. 1950 väestökeskuksissa, joissa oli vähintään 100 000 asukasta, 21 % vähintään 20 000 asukkaan ja 30 % vähintään 5 000 asukkaan väestökeskuksissa (taulu 1). Vaikka maapallon urbaanistuminen onkin voimakasta, niin vielä tällä hetkellä maapallon asutus on siis selvästi maaseutuvaltainen.

Kuten kuvio 1 osoittaa, urbaanistuminen ei ole tapahtunut tasaisesti. Aasian väestö (Neuvostoliittoa lukuun ottamatta) käsittää 53 % koko maapallon väestöstä, mutta sen urbaaninen, vähintään 20 000 asukkaan väestökeskuksissa asuva väestö käsittää vain 34 % koko maapallon vastaavasta väestöstä. Euroopan väestö (Neuvostoliittoa lukuun ottamatta) on sitä vastoin vain 16 % koko maapallon väestömäärästä, mutta sen urbaaninen (vähintään 20 000 asukkaan väestökeskukset) väestö käsittää 28 % maapallon urbaanisesta väestöstä. Urbaanisen väestön suhteellinen enemmisyys (verrattuna koko väestömäärän suhteeseen) on tunnusomaista vielä Pohjois-Amerikalle ja sen vähemmyys etenkin Afrikalle. Urbanisaation eristeisuutta kuvaa myös taulu 2, josta ilmenee urbaanisen väestön osuus maapallon kunkin alueen kokonaisväestöstä.

Jos urbanisaatio olisi tasaista, niin kaikilla alueilla kaupunkimaisen väestön suhteellinen osuus koko väestöstä olisi 21 % pidettäessä rajana vähintään 20 000 asukkaan väestökeskusta, ja 13 %, jos rajana olisi 100 000

asukkaan vaatimus. Oseaniassa urbanisaatio on kehittynyt pisimmälle, mutta sen väestömäärä on siksi pieni (0.5 % maapallon väestöstä), ettei tämä tosiasia juuri vaikuta koko maapallon urbaanisuuteen. Maanosista urbaanisin on Pohjois-Amerikka, jonka alue on laajalti erittäin harvaan, mutta osin myös erittäin tiheään asuttu (*Davis—Hertz*, 324—326).

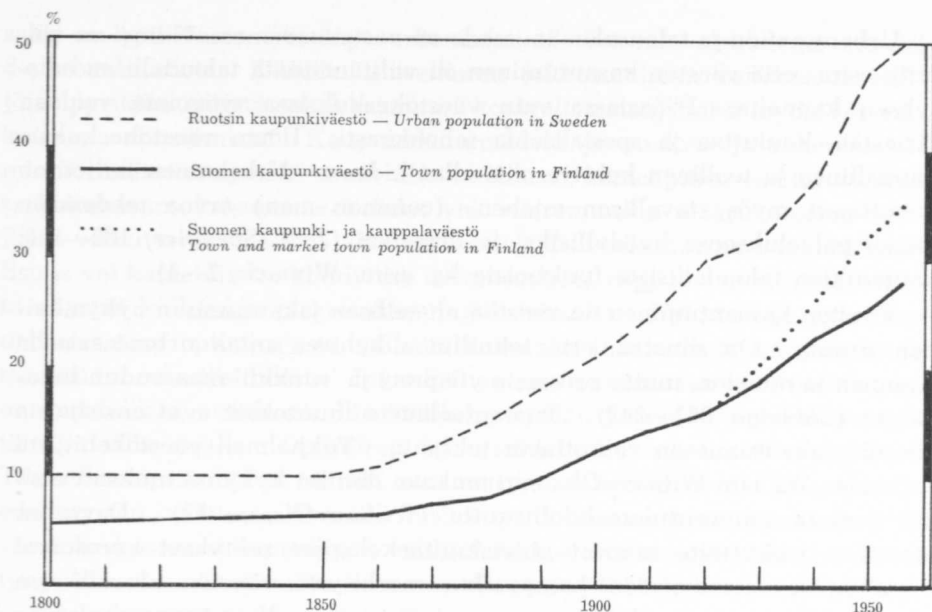
Jos vertailuyskikkönä käytämme yksityisiä maita, voimme todeta, että Englanti johtaa selvästi kehitystä (tiedot n. v:lta 1950): sen väestöstä asuu 67 % vähintään 20 000 asukkaan kaupungeissa. Sitä seuraavat Australia (57 %) ja Hollanti (56 %), Uusi Seelanti (49 %), Argentiina (48 %), Israel (46 %), U.S.A. (43 %), Belgia (42 %), Länsi Saksa (42 %), Japani (42 %) ja Chile (40 %) (*Davis—Hertz*, 333). Suomessa vastaavana ajankohtana tämä prosenttiluku oli 22. Urbanisaation keskuksat maapallolla näyttävät olevan siellä, missä teollinen kehitys ja eurooppalainen kulttuuri hallitsevat yhteiskuntakuvaa. Kuitenkin on huomattava, että urbanistuminen esiintyy paikoitellen voimakkaana myös nykypäivien Aasiassa (ks. *Djakarta*, 237, *Prabhu*, 54).

Meidän maassamme urbanisaatio on tapahtunut hitaammassa tempossa päästen vauhtiin yhteiskunnan muun uudenaikaistumisen matkassa vasta vuosisadan vaihteessa.

Kuviassa 2 on verrattu maamme urbanistumisen kehitystä Ruotsin kehitykseen. Urbanisaation osoittimenä on käytetty kaupunkiväestön suhteellista osuutta maan koko väestöstä. Ruotsissa vuosisadan vaihteessa kaupunkiväestö käsitti 21 % koko maan väestöstä, mutta Suomessa vain 12.5 %. Ruotsin etumatkaa emme ole pystyneet tavoittamaan, sillä urbanisaatio on siellä jatkunut viime vuosikymmenienkin aikana voimakkaana.

Tutkijat ovat esittäneet monia teorioita yhteiskunnan urbanistumista sääntelevistä tekijöistä. Tavallisesti teorioissa korostetaan teknologian, teknillisen kehityksen ja urbanisaation keskinäistä riippuvuutta. Maatalouden koneellistuminen, maanviljelyskemian ja kasvinviljelystieteen aloilla tehdyt keksinnöt yms. kehitystekijät ovat suuresti lisänneet maatalouden tuottoa. Samanaikaisesti työvoiman tarve on jatkuvasti maataloudessa pienentynyt, ja kehitys on näin vapauttanut suuria väestömääriä maatalouden piiristä. Erään v. 1937 tehdyn laskelman mukaan Yhdysvalloissa tarvittiin vuonna 1800 keskimäärin 19 farmaria 'elättämään' yhtä kaupunkilaista, mutta v. 1937 19 farmaria kykeni 'elättämään' jo 66 kaupunkilaista (*Firey*, 119). Maatalouden mekaanistumisesta ja tuotannon kasvusta on ollut seurauksena kaupunkimuuttoon valmiin väestöpotentiaalın kehittyminen maaseudulla.

Reino Lento sanoo, että kaupunkilaiselinkeinot, antaessaan pitemmälle teollistettuina yleensä samalla työmäärällä paremmat tulokset kuin maatalous, aikaansaa maaseudulla piilevän, voimakkaan työnnon kohti kaupunkeja. Tämä työntö alkaa toimia heti, kun jossakin alkaa ilmetä tehokasta työvoiman kysyntää. Taloudelliset suhdanteet, pääomanmuodostus

Kuvin 2. Kaupunkiväestön osuus koko väestöstä Suomessa ja Ruotsissa vuosina 1800—1956.

Figure 2. The share of urban population of total population in Finland and Sweden, in 1800—1956.

Lähteet — Sources: Janson—Swedner, 157; Suomen Tilastollinen Vuosikirja (Statistical Yearbook of Finland) 1957.

ja teknillinen kehitys vaikuttavat luonnollisesti kaupunkien mahdollisuuksiin tarjota maaseudun muuttoalttiille väestöosalle työtilaisuuksia (vrt. Lento 147—148).

Väestökeskus ei ole omavarainen, muusta yhteiskunnasta riippumaton (vrt. William—Olsson, 10—18). Väestökeskus ei voi säilyä ilman sitä tukevaa, sitä raaka-aineilla ja elintarpeilla varustavaa 'takamaata' (Sjoberg, 342). Nykyajan urbanisaation varhaisvuosina väestökeskuksen takamaana oli lähimaaseutu. Kaupankäynnin vilkastuminen sekä kulku- ja liikenneyhteyksien parantuminen ovat laajentaneet etenkin suurkaupunkien takamaita. Suurkaupungit hankkivat nykyisin tarpeelliset hyödykkeensä maailman eri osista, ja niiden takamaana on nyt koko maapallo (vrt. Ackerman, 625). Pitkälle urbaanistuneet maat, kuten esim. Englanti ja Japani, eivät pystyisi ylläpitämään urbaanisuusastettaan pelkästään oman maansa tuotannon avulla (ks. Davis, 433). Raaka-aineitten riittävyys on tärkeä edellytys yhteiskunnan teollistumiselle, mutta myös sen kaupungistumiselle. Muuten juuri Englanti ja Japani, jotka ovat joutuneet osittain luopumaan rikkaista raaka-ainelähteistään tai niiden kontrollista, ovat menettäneet samalla osan urbaanistumisen potentiaalistaan (Sjoberg, 352—353).

Urbanisaation ja talouselämän suhde on vastavuoroinen. Niinpä on väitetty esim., että väestön kasautuminen on välttämätöntä taloudellisen edistyksen kannalta. Pääasiassa vain väestökeskuksissa työvoima voidaan järjestää, kouluttaa ja specialisoida tehokkaasti. Ilman väestökeskuksia kaupallinen ja teollinen kehitys olisi ollut hidasta. Urbaaninen miljöö on kohottanut myös «tavallisen miehen» (common man) arvoa tehdessään hänen palveluksensa hyödyllisiksi ja tärkeiksi (*J. J. Spengler*, 180—181; kaupunkien taloudellisista funktioista ks. esim. *Winnick*, 2—4).

Väestön kasaantuminen on väestön alueellisen jakautumisen nykyaikainen suunta. On sanottu, että teknillinen kehitys antaa urbanisaatiolle suunnan ja muodon, mutta prosessia ylläpitää ja 'ruokkii' maaseudun liikaväestö (*Eldridge*, 341—342). Tuotantoelämän muutokset ovat ensisijaisia väestön jakautumiseen vaikuttavia tekijöitä. Tukholman väestökehitystä tutkineen William William-Olssonin mukaan ihmiset kykynsä mukaan etsivät parasta toimeentulomahdollisuutta (*William-Olsson*, 12). Darwinin teorioista vaikutteita saaneet yhteiskuntaekologiset selitykset korostavat kilpailun ja olemassaolon kamppailun merkitystä väestön alueellisessa jakautumisessa: hakeudutaan sinne, missä ovat parhaat toimeentulon ja menestymisen mahdollisuudet. Jonkin paikkakunnan väestömäärä ja taloudellinen potentiaali pyrkivät tasapainotilaan. Maaltpakko ja urbanisaatio ovat ilmauksia tämänkaltaisista pyrkimyksistä (vrt. *Rose*, 403—405). Reino Lento sanoo tämän hieman toisin: «Koko maan kannalta katsoen maassamuuton päämerkitys on siinä, että maan työvoima on sen ansiosta joutunut entistä tehokkaammin käyttöön» (*Lento*, 151).

Urbaanisen väestön määrä voi kasvaa: a) syntyneiden enemmyyden perusteella, b) muuttovoiton perusteella ja lisäksi 'teknillisistä syistä': c) alueliitosten ja d) määritelmien muuttumisen perusteella.

Syntyvyys väestökeskuksissa on yleensä pienempi kuin maaseudulla ja sitä pienempi, mitä suuremmasta väestökeskuksesta on kysymys. Urbaanisen väestön voimakas kasvu perustuukin yleensä maaltpakoon ja muuttovoittoon (vrt. *Janson—Swedner*, 162). Edelläkävijämaissa muuttovoiton osuus väestön kasvussa on jäämässä toissijaiseksi, koska niiden maaseudulla ei enää ole runsaasti liikaväestöä. Esim. Yhdysvalloissa vv. 1940—50 urbaanisen väestön lisäys oli yhteensä 22 miljoonaa, josta muuttovoiton osuus oli 18 % (3.9 milj.), mutta syntyneiden enemmyyden osuus 38 % (8.4 milj.). Määritelmämuutosten ja uusien maaseutupaikkakuntien urbaanistumisen osuus lisäyksestä oli peräti 44 % (9.6 milj.) (*Boque*, 474—477).

Urbanisaatio on niin monisyinen prosessi, että sen jatkokehityksen ja rajojen ennustaminen on hyvin epävarmaa. Sattuvasti onkin sanottu, että «sosiaalisten muutosten kokonaisvaikutus väestön jakautumiseen» määrää yhteiskunnan urbaanistumista (*Eldridge*, 340). Nyt olisi siis tunnettava nämä sosiaaliset muutokset ja niiden osuus urbanisaatiossa. Vaikka nämä tunnettaisiinkin, ennustaminen olisi silti epävarmaa, koska urbaanistumista aikaansaavat tekijät saattavat muuttua. Teknillinen kehitys, joka toistai-

seksi on pääasiassa edistänyt urbanisaatiota, voi tulevaisuudessa edistää de urbanisaatiota. Väestön alueelliseen jakautumiseen vaikuttavia tekijöitä pyritään entistä tehokkaammin kontrolloimaan, mikä myös voi vaikeuttaa ennustamista. Kaupunkisuunnittelu ja vuokra- ja rakennustoiminnan säännöstely sekä muut tämänkaltaiset toimenpiteet osoittavat, että tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat yhä suuremmassa määrin uusina tekijöinä vaikuttavat väestön jakautumiseen. Tulevaisuudessa suunnitelmallisuus voi kahlehtia tai kiihdyttää urbanisaatiota riippuen siitä, mikä suunta näyttää kulloinkin tarkoituksenmukaisimmalta. Nykyisin jo puhutaan urbanisaation optimirajasta, jolla tarkoitetaan ihanteellista kaupungin ja maaseudun väestösuhdetta. Jos sellainen raja onnistutaan määrittelemään, on mahdollista, että kontrollin avulla pystytään joskus kehityskin pysäyttämään tälle rajalle. Optimiraja voi vaihdella eri aikoina ja eri maissa. Täsmällisempää olisikin väittää, että tiettyjen teknologisten ja kaupallisten edellytysten vallitessa esiintyy määrätty optimitasapaino maaseudun ja väestökeskusten väestömäärien välillä. Joskus tätä tasapainotilaa on lähesetty, kun maaseutuväestön osuus on ollut jopa yli 80 % kokonaisväestöstä; nykyisin korkean teollisuusasteen maissa vasta silloin, kun vastaava osuus on vain 10 %. Optimisuhdetta on harvoin itseasiassa saavutettu, koska maaseudun luonnollinen väestönlisäys tavallisesti aina ylittää maaseudun tarpeen ja muuttoliike vain aika ajoin kykenee poistamaan tämän ylijäämän (*J. J. Spengler*, 181). Tuskin on kuitenkaan tarkoituksenmukaista määritellä optimisuhdetta pelkästään taloudellisten perusteiden mukaan, ts. sen väestösuhteen perusteella, joka antaa suurimman per capita -tuoton (vrt. *Firey*, 119—124). Jos näin tehdään, niin yhteiskunnan urbaanistuminen voi jatkua vielä kauan. Mutta onko taloudellisen hyvinvoinnin vaatimus yksin riittävä? Maaseutukulttuurilla on itse asiassa tärkeä, yhteiskuntaelämää vakaannuttava merkitys. Jos maaseudun osuus koko yhteiskuntaelämässä heikkenee liikaa, voi yhteiskunnan järjestys häiriintyä (vrt. *Firey*, 127).

Jos tulevaisuudessa urbanisaatiota ohjataan tarkoituksenmukaisuutta silmällä pitäen, niin kehityksen kulku voi määräytyä erilaisten optimirajaa koskevien normien mukaan. Jos sitä vastoin kehitys saa tapahtua melko vapaasti, silloin voi toteutua tunnetun väestöntutkijan Kingsley Davisin ennuste tilanteesta vuonna 2000, jolloin hänen arvionsa mukaan 1/4 maapallon väestöstä asuu vähintään 100 000 asukkaan ja 45 % vähintään 20 000 asukkaan väestökeskuksissa. Viisikymmentä vuotta myöhemmin olisi tilanne jo sellainen, että 50 % väestöstä asuisi suurissa, yli 100 000 asukkaan, ja peräti 90 % vähintään 20 000 asukkaan väestökeskuksissa (*Davis*, 434). Urbaanistuminen on jatkuva ilmeisesti voimakkuudeltaan eriasteisenä eri osissa maapalloa. Teollistumisen ja rationaalisen kulttuurin nousukautta elävissä maissa urbaanistuminen voimistuu ja edelläkävijämaissa se jatkaa hidastumistaan. Urbaanistuminen oli teollisuusmaissa kiihkeimmillään jo 1800-luvulla, esim. Englannissa jo vv. 1811—1881 ja U.S.A:ssa

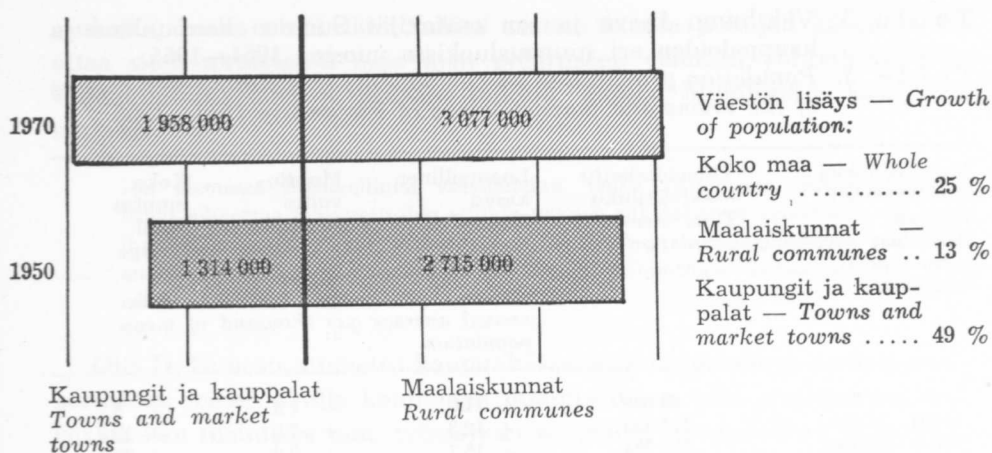
1861—1891. Voimistuva urbanisaatio on oleva Davisin ennusteen mukaan yleensä kuitenkin tunnusomaista koko maapallolle, mikä kehitys voi johtaa siihen, että tulevaisuudessa keskimäärin 85—90 % maapallon väestöstä asuu vähintään 5 000 asukkaan väestökeskuksissa (Davis, 437).

Tulevaisuuden monista kehitysmahdollisuuksista kannattaa kiinnittää huomio vielä erääseen. Suurissa väestökeskuksissa on ollut todettavissa voimistuvaa muuttoliikettä äärialueille. Tämä «suburbanisaatio» on osaltaan synnyttänyt nukkumakaupungit, asumalähiöt ja satelliittikaupungit. Samantapainen keskipakoinen muuttoliike voi tulevaisuudessa saada aikaan sen, että urbanisaation maaseutua tyhjentävä ja väestöä kasaannuttava virta kääntyy teknillisen kehityksen johdosta päinvastaiseksi. Tämän ei tarvitse merkitä sitä, että kaupunkiväestö palaisi maatalouden pariin, vaan että se kaupunkimaiset elinkeinonsa säilyttäen keskipakoisen muuttoliikkeen ansiosta levittäytyy alueellisesti tasaisemmin (Davis, 436—437). Kaupunkilaisten yleinen maallepako viikonloppuina ja loma-aikoina voi jo olla tästä oireena — ainakin se on osoituksena maaseudun jatkuvasta viehätysvoimasta. Sattuvasti Eino Jutikkala sanookin, että «jos Suomen väkiluku laskettaisiin kesäisenä sunnuntaina olinpaikan mukaan, urbaaninen väestö kutistuisi paljon pienemmäksi kuin tilasto osoittaa» (Jutikkala, 397).

Suomessa on Väestöpoliittinen tutkimuslaitos pari vuotta sitten laatinut yhteistyössä Valtakunnansuunnittelutoimiston kanssa eräitä maamme väestön alueittaista kehitystä kaavailevia laskelmia, jotka ulottuvat vuoteen 1970. Niissä pyritään valaisemaan mm. sitä, millaiseksi lähitulevaisuuden kehitys muodostuisi, jos suunta jatkuisi samankaltaisena kuin 1950-luvun alkupuolella (Tuura, 113—119; Strömmer 1959, 27—37).

Tässä yhteydessä kiinnostaa lähinnä urbaanisen — kaupungeissa ja kauppaloissa asuvan — väestönosan kehitystä koskeva laskelma (kuvio 3). Koko maan väestömäärän lisäys on siinä 25 % vuoden 1950 määrästä. Maaseudun väestö lisääntyy vuoteen 1970 mennessä vain 13 %. Väestökeskusten osuus koko väestömäärästä nousee 32.6 %:sta 38.8 %:iin. Vaikka muistetaankin, että laskelmassa ei ole voitu ottaa huomioon sitä kaupunkiväestön määrään tulevaa lisää, jonka alueliitokset ja mahdollinen uusien kauppalakuntien perustaminen aiheuttavat, on silti todettavissa, että näistä luvuista on vielä melkoinen matka urbanisaation edelläkävijämaiden tasolle.

Väestön kasaantuminen on epätasaista eri osissa maapalloa, mutta myös eri osissa yksityisiä valtioita. Urbanisaation alueellinen jakautuminen noudattaa tiettyjä sääntöjä. Aikaisemmin mainittujen lisäksi voidaan sanoa, että väestön kasaantuminen on kasautuvaa, ts. urbaanistuminen on siinä osassa maata voimakkainta, missä se on jo aikaisemmin ollut voimakkainta. Tuloksena tästä väestön keskittymisestä suuret väestökeskukset kasvavat suhteellisesti nopeammin kuin pienet väestökeskukset (vrt. esim. William—Olsson, 82). Hyvin tavallista on, että vain yksi tai korkeintaan muutama kaupunki kasvaa selvästi maan muita väestökeskuksia suuremmaksi.

Ku v i o 3. Kaupunkiväestön ja maaseutuväestön määrä Suomessa vuosina 1950 ja 1970.

Figure 3. The number of the urban and rural population of Finland, in 1950 and 1970.

Lähde — Source: Tuura, 117—119.

Kööpenhamina, Tukholma, Oslo, Helsinki ovat tästä hyviä esimerkkejä (vrt. Davis—Hertz, 327).

Väestökeskusten kasvun osatekijöistä muuttoliikkeen osuus on varsin huomattava ja näyttää siltä, että etenkin aliuurbanistuneissa maissa, kuten meillä, muuttoliikkeen osuus on sitä huomattavampi mitä suuremmasta väestökeskuksesta on kysymys. Maamme suurimpien kaupunkien väestökasvu koostui vv. 1921—1939 pääasiassa muuttovoitosta, syntyneiden enemmyyden muodostaessa vain pari prosenttia niiden väestönkasvusta (ks. Lento, 137).

Tilanne on vuosina 1951—55 kuitenkin sikäli muuttunut, että syntyneiden enemmyyden suhteellinen osuus maamme väestökeskusten väestönkasvussa on voimistunut jopa niin, että sen osuus on alle 50 000 asukkaan kaupungeissa ja kauppaloissa selvästi suurempi kuin muuttovoiton osuus (taulu 3). Vain suurimmissa kaupungeissa, Helsingissä, Turussa ja Tampereella, muuttovoitto ylittää syntyneiden enemmyyden aikaansaaman väestönkasvun. Jatkuvasti näyttää kuitenkin pitävän paikkansa Lennon esittämä väittämä, että muuttovoiton suhteellinen osuus voimistuu suurimmissa väestökeskuksissa, ts. muuttuva väestö hakeutuu sinne, missä jo aikaisemmin on paljon väkeä. Tätä kuvaavassa lukusarjassa esiintyy taulussa 3 vain 10 001—20 000 asukkaan suuruusluokan kohdalla poikkeama. Samansuuntainen, erityisen voimakkaan väestönkasvun kynnyksi esiintyy myös Lennon taulukossa, vieläpä samassa kaupunkiryhmässä, vaikka luokkaan eivät vv. 1951—55 sisällykään samat paikkakunnat kuin Lennon tutkimuksen ajankohtana.

Taulu 3. Väkiluvun kasvu ja sen osatekijät Suomen kaupunkien ja kauppaloiden eri suuruusluokissa vuosina 1951—1955.
 Table 3. Population growth and its components in different size classes of the towns and market towns of Finland in 1951—1955.

Suuruusluokka asukasmäärän mukaan Size class according to number of inhabitants	Yhteenlaskettu keskiväkiluku Total mean population	Luonnollinen kasvu Natural growth	Muutto- voitto Net in- migration	Koko muutos Total change
vuosikeskimäärä ‰ keskiväkiluvusta annual average per thousand of mean population				
— 5 000	55 898	+ 11.0	— 2.9	+ 8.1
5 001—10 000	127 352	+ 12.3	+ 7.3	+ 19.6
10 001—20 000	220 284	+ 15.7	+ 9.6	+ 25.4
20 001—50 000	381 334	+ 14.5	+ 8.1	+ 22.6
100 001—				
— Turku, Tampere	210 947	+ 8.7	+ 9.1	+ 17.8
— Helsinki	390 523	+ 7.6	+ 15.3	+ 22.9
Kaupungit ja kauppalat Towns and market towns	1 386 338	+ 11.5	+ 10.0	+ 21.5
Maalaiskunnat Rural communes	2 756 100	+ 13.1	— 7.4	+ 5.7

Taulu on laadittu Valtakunnansuunnittelutoimiston esittämien tietojen pohjalta;
 ks. Strömmer, 1960, s. 12, 20, 38—50.

Urbaanisen väestön keskittyminen on selvästi yhteydessä siihen, miten tärkeitä ja miten monia tehtäviä väestökeskukseen liittyy. Teollisuuden, kaupan, hallinnon, huvi- ja kulttuurielämän keskittyminen aikaansaa väestönkin keskittymisen. Tämä väestöliikkeen säännönmukaisuus on yleismaailmallinen, ja usein sen seurauksena ovat syntyneet metropolit, vähintään 100 000 asukasta käsittävät kaupungit asumalähiöineen (*The World's Metropolitan Areas*, 25—30).

Suurten kaupunkien vetovoima on ilmeisesti jatkuva, joten yhä suurempi osa urbaanista väestöstä saattaa tulevaisuudessa asua suurkaupungeissa. Mutta myös käänne tasaisempaan jakautumiseen on mahdollinen. Maailman suurimpien metropolien kasvu on hidastunut, ja kysymys muiden suurkaupunkien kasvun rajoittamisesta on tullut ajankohtaiseksi. Atomisodan vaarat, hallinnolliset vaikeudet, sosiaalisen kontrollin puutteet, disorganisaation lisääntyminen, turvattomuuden ja riippuvuuden voimistuminen suurkaupungeissa voivat aikaansaada ratkaisevan käänteen kehityksessä. Kaupungin optimisuuruuden määräämistä on ruvettu jälleen pohtimaan. Jo Platon urbanisaation varhaisvuosina antoi sysäyksen tällaiselle pohdiskelulle. Hänen mielestään kaupungin optimisuuruus on 5 040

asukasta, koska tämä väestömäärä saattaa kuulla puhujan äänen ja voi ottaa siten aktiivisesti osaa ajan poliittiseen elämään (*Mumford*, 405). «Kaupunkikulttuuri»-kirjastaan kuulun Lewis Mumfordin käsityksen mukaan

»on olemassa ihanteellinen väestömäärä, jonka ylittämisen jälkeen jokainen lisäys aiheuttaa saavutettuihin etuihin nähden suhteettomia vaikeuksia. On myös ihanteellinen alueellinen ulottuvaisuus, ja jos kaupunki laajenee yli sen rajan, on seurauksena pikemminkin sosiaalisten toimintojen lamaantuminen kuin edistyminen» (*Mumford*, 406).

Otis D. Duncan, tunnettu kaupunkisosiologi, on yrittänyt luetteloida ne perusteet, joiden avulla kaupungin optimisuuruus olisi arvioitavissa. Sel-laisina hän mainitsee mm. työmatkan pituuden, terveydelliset ja turvallisuusnäkökohdat, hallinnollisen tehokkuuden, koulutustoiminnan, tietoliikenteen ja vapaa-ajan käytön (*Duncan*, 761—772). Duncan osoittaa, että nämä hänen esittämänsä elämänpiirteet ovat yhteydessä väestökeskuksen suuruuteen, ja siksi ne olisi otettava huomioon optimisuuruutta kaa-vailtaessa.

Kaupungin optimisuuruus vaihtelee luonnollisesti eri perusteiden kohdalla. Optimisuuruuden määrittäminen vaikeutuu myös siitä syystä, että eri kriteerijä ei voida pitää samanarvoisina, vaan ne olisi painotettava. Mahdollisesti näissä yrityksissä joskus onnistutaan, jolloin tulevaisuuden kaupunkien väestömäärät määräytyvät myös optimikaavan mukaan.

Vuonna 1938 Louis Wirth kirjoitti kohua herättäneen artikkelin «Urbanismi elämäntyylinä», jossa hän kuvaa rohkein väittein urbaanista elämäntapaa ja urbaanisia ihmissuhteita. Nämä ihmisten väliset suhteet ovat pintapuoliset. Kaupungissa ihmiset ovat enemmän riippuvaisia toisistaan elämäntarpeittensa tyydyttämisessä kuin maaseudulla, mutta vähemmän riippuvaisia jostakin erityisestä henkilöstä. Riippuvaisuus on kuitenkin vain osittaista. Fyysinen kontakti kaupungissa on läheinen, mutta sosiaalinen kontakti etäinen ja roolien rajoittama. Edelleen Wirth väittää, että urbaaninen elämäntyyli aiheuttaa perhe-, naapuruus- ja sukusiteiden höl-lentymistä ja osittain korvautumista yhdistys- ja järjestösiteiden avulla. Tunnusomaista on edelleen elämänmenon maallistuminen, sosiaalisen kontrollin heikkous ja käyttäytymistä ohjaavien normien epäyhtenäisyys (*Wirth*, 52—58).

Wirthin väitteet ovat osin paikkansapitämättömiä, liioittelevia, kuten myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet (*Sjoberg*, 341—342). Hänen ansiokseen on kuitenkin luettava se, että hän on kiinnittänyt tutkijoiden huomiota niihin suuriin muutoksiin, jotka yhteiskunnan urbanistuminen aikaansaa ihmisten elämäntavoissa. Agraarisen yhteiskunnan asukas on ensi sijassa riippuvainen ja kiinnostunut luonnosta, hänen menestyksensä perustuu taitoon viljellä maata, kun sitä vastoin kaupungin asukas on ensi sijassa riippuvainen muista ihmisistä ja hänen menestymisensä riippuu

usein siitä, miten hyvin hän tulee toimeen toisten ihmisten kanssa (*Bergel*, 13). David Riesmanin teorian mukaan on luultavaa, että maaseudulla traditioiden ja toisaalta kotikasvatuksen iskostamien arvojen ja normien merkitys käyttäytymistä ohjaavina tekijöinä on huomattavampi kuin suurkaupungissa, jossa käyttäytymistä ohjaavana tutkana ovat usein toiset ihmiset, ystävät ja erilaiset ryhmät (ks. *Riesman*, 6—26).

Yhteiskunnan urbaanistuminen merkitsee näin ollen myös elämäntyylin muutosta. Nämä muutokset eivät koske vain väestökeskusten asukkaita, sillä voidaan havaita, miten maaseudullakin omaksutaan entistä nopeammin ja yleisemmin urbaaniseen elämäntyyliin kuuluvia asenteita, tapoja ja arvostuksia (vrt. *Janson—Swedner*, 157). Heikki Waris kuvaa tätä urbanismin leviämistä seuraavasti:

»Maaseudun kulttuurieristyminen on päättynyt. Luonteeltaan urbaaniset ja usein maultaan kaupalliset virikkeet iskostuvat maaseutulaisen mieliin korvin kuultuina (radion välityksellä) ja silmin nähtyinä (sanomalehdet, elokuvat ja televisio). Teknologia nopeasti lisääntyvine keksintöineen ja löytöineen aikaansaa sosiaalisia muutoksia maaseudulla ja maaseudun väestön parissa. Etäisyydet lyhenevät, erilaisuudet tasoittuvat. Keksintöjen kumulatiivinen luonne lupaa ja ennustaa sen etäisyyden jatkuvaa kuroutumista, mitä tänään vielä kutsutaan sanaparilla 'maaseutumainen ja kaupunkimainen'» (*Waris*, 5).

Väestökeskusten voimistuminen ja pääasiassa urbaanista elämäntyyliä, kaupunkikulttuuria, levittävän joukkotiedotustoiminnan tehostuminen vetää etäisimmätkin maaseudun syrjäkulmat urbanisaation vaikutuspiiriin. Seurauksena saattaa olla, että maaseutu häviää ainakin siinä mielessä, että sen elämäntyyli muuttuu urbaaniseksi (ks. *Bergel*, 14, 516).

Nykypäivän yhteiskunta on dynaaminen, liikkuva ja muuttuva yhteiskunta. Urbanisaatio on dynaamisuutta: se on yhteiskuntarakenteen jatkuvaa muuttumista kohti kehitysvaihetta, jossa kahtiajako: kaupunkimainen — maaseutumainen, menettää merkityksensä (vrt. *Waris*, 2). Urbanisaatio, joka itse on muutosta, luo edellytykset myös muille sosiaalisille muutoksille, sillä väestökeskusten traditioista piittaamattomampi, edistysmielisempi ympäristö synnyttää alati uusia, kehitystä liikkeellä pitäviä virikkeitä (*Sjöberg*, 343; *Hoselitz*, 162—163).

Yhteiskunnan poliittinen, taloudellinen ja kulttuurielämän vaikutusvalta keskittyy entistä enemmän väestökeskuksiin. Arnold Toynbee toteaa, että

»maailman suurkaupungit kasvavat yhä suuremmiksi, yhä enemmän toistensa kaltaisiksi ja yhä magneettisemmiksi. Ne vetävät Sinut hämähäkin verkkoonsa (kaikki kulkuneuvot ja liikenneyhteydet ovat salaliitossa niiden kanssa) ja kun ne kerran Sinut tavoittavat, ne eivät enää laske käsistään» (*Waris*, 9).

Urbanisaation verkkoon kietoutuu tulevaisuudessa yhä suurempi osa maapallon väestöstä. Kehityksen suunta huolestuttaa toisia, toisia taas innostaa. Edellisiin kuuluu mm. Oswald Spengler, länsimaisen kulttuurin

häviötä ennustava filosofi. Hän pitää varsinkin suurkaupunkien jatkuvaa kasvua pahana, mikä väistämättömästi hävittää kaiken. Suurkaupungin syntyminen tekee välttämättömäksi sen häviön, kuuluu hänen tuomionsa (Spengler, 120).

Kaupunkikulttuurin tutkija ja kriitikko Mumford sanoo sitä vastoin, että

»kaupunki edistää taidetta ja on taidetta, kaupunki luo teatterin ja on teatteria. Juuri kaupungissa, sen muodostamassa teatterissa hahmottuvat ja toteutuvat ihmisen määrätietoisimmat toiminnat keskenään taistelevien ja yhdessä toimivien persoonallisuuksien, tapahtumien ja ryhmien avulla» (Mumford, 400).

Kirjallisuus

- Ackerman, Edward A.*, Population and Natural Resources. Teoksessa Hauser & Duncan (toim.), The Study of Population, Chicago, 1959.
- Bergel, Egon Ernest*, Urban Sociology, New York, 1955.
- Bogue, Donald J.*, Urbanism in the United States, 1950, The American Journal of Sociology, no. 5, 1955.
- Davis, Kingsley*, The Origin and Growth of Urbanization in the World. The American Journal of Sociology, no. 5, 1955.
- Davis, Kingley & Hertz, Hilda*, The World Distribution of Urbanization. Teoksessa Spengler & Duncan (toim.), Demographic Analysis, Glencoe, 1956.
- Dewey, Richard*, The Rural-Urban Continuum: Real but Relatively Unimportant. The American Journal of Sociology, no. 1, 1960.
- Djakarta — A Study of Urbanization. Teoksessa The Social Implications of Industrialization and Urbanization — Five Studies in Asia, UNESCO, 1956.
- Duncan, Otis Dudley*, Optimum Size of Cities. Teoksessa Hatt & Reiss, Jr. (toim.), Cities and Society (revised ed.) Glencoe, 1957.
- Eldridge, Hope Tisdale*, The Process of Urbanization. Teoksessa Spengler & Duncan (toim.), Demographic Analysis, Glencoe, 1956.
- Firey, Walter*, The Optimum Rural-Urban Population Balance. Rural Sociology, no. 2, 1947.
- Hoselitz, Bert F.*, Sociological Aspects of Economic Growth, New York, 1960.
- Janson, Carl-Gunnar & Swedner, Harald*, Landsbygd och stadsbygd—Definitioner och jämförelser. Teoksessa Dahlström (toim.), Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning, Stockholm, 1959.
- Jutikkala, Eino*, Maallepaon kulttuurihistoriaa, Suomalainen Suomi, 7. lokakuu, 1960.
- Lento, Reino*, Väestö ja hyvinvointi, Porvoo, 1956.
- Mumford, Lewis*, Kaupunkikulttuuri (The Culture of Cities), Helsinki, 1949.
- Prabhu, Pandhari Nath*, A Study on the Social Effects of Urbanization on the Industrial Workers Migrating from Rural Areas to the City of Bombay. Teoksessa The Social Implication of Industrialization and Urbanization — Five Studies in Asia, UNESCO, 1956.
- Riesman, David*, The Lonely Crowd, New Haven, 1955.
- Rose, Arnold M.*, Sociology — The Study of Human Relations, New York, 1956.
- Sjoberg, Gideon*, Comparative Urban Sociology. Teoksessa Merton & Broom & Cottrell, Sociology Today, New York, 1959.
- Spengler, Joseph J.*, Population as a Factor in Economic Development. Teoksessa Hauser (toim.), Population and World Politics, Glencoe, 1958.

Spengler, Oswald, Der Untergang des Abendlandes II, München, 1923.

Strömmer, Aarno, Selvitys väestönkasvun alueittaisista eroista Suomessa kaudella 1951—1955. Valtakunnansuunnittelutoimiston julkaisusarja: A: 1, Helsinki, 1960.

Strömmer, Aarno, Väestönkehitys ja työvoimavarat Suomessa vuosina 1950—1970, Helsinki, 1959.

Tuura, Antti, Väestön kasvusuunnasta maamme eri talousalueilla — arviointia kauden 1951—1955 kehityksen perusteella. Väestöntutkimuksen Vuosikirja VI, Helsinki 1960.

Waris, Heikki, Changing Social Characteristics of Rural Communities. — Esitelmämoniste, WHO Rural Public, Training Course 1959.

William-Olsson, W., Stockholms framtida utveckling, Stockholm, 1941.

Winnick, Louis, The Economic Functions of the City Yesterday and Tomorrow. Proceedings of the Academy of Political Science, — Supplement, no. 1, 1960.

Wirth, Louis, Urbanism as a Way of Life. Teoksessa Hatt & Heiss, Jr. (toim.) Cities and Society (revised ed.), Glencoe, 1957.

The World's Metropolitan Areas — International Urban Research, Berkeley, 1959.

Summary:

Aspects of Urbanization

By KALEVI HEINILÄ

Institute of Sociology, Helsinki University

Having begun at about the early nineteenth century as a phenomenon partly accompanying, partly subsequent to, the break-through of industrialism — and thus originated in various great changes in the world's production system —, urbanization has ever since continued without showing any signs of abatement. In fact, the community of today is largely characterized by it. Industrialism has brought about a revolution in the universal production system, and urbanism another in the life of the community.

Specialists in urbanization have advanced several theories as to the determinants of this form of community development. A circumstance usually emphasized is the interdependence of technology and urbanization. The mechanization of agriculture, the inventions made in the department of agricultural chemistry and crop husbandry, and other similar factors of development have considerably increased the productivity of agriculture in general. At the same time, the need of labour force in agriculture has been continually decreasing, as a consequence of which large sections of the world's agricultural population have been released from their original sphere. With the mechanization of these activities and the growth of production there has formed in the rural areas a population potential that is inclined to remove into the towns.

The explanations given by those social ecologists, who have been influenced by the Darwinian theories, accentuate the significance, in the areal distribution of populations, of competition and of the struggle for existence. People as a rule prefer those places where possibilities of making a living and in general of success in their activities are the best. The number of inhabitants, and the economic potential, of a community have the tendency to keep permanently in a state of equilibrium. Both migration from rural areas and urbanization are manifestations of tendencies such as this.

Urbanization being a many-facetted process, any prediction of its future development is bound to be questionable. This phenomenon is conditioned by what has been appositely termed »the combined effect of the social changes upon the distribution of

the population». We consequently ought to inform ourselves about these social changes and their share in urbanization. But even if we knew them, predictions based on that knowledge would be of highly dubious value, as the factors that influence urbanization are liable to change. Technological development, having up to now advanced urbanization, might well advance deurbanization in the future. Efforts are being made at present to bring under more effective control than before the factors that give rise to changes in the distribution of the population; however this too may prove a hindrance to those wishing to foretell the progress to come. It will be possible in the future by such a planning policy to fetter or even accelerate urbanization, according to which of these courses seems the most appropriate in each case. Experts already speak of an »optimum limit of urbanization», by which is meant the ideal ratio of the population of an urban, to that of a rural, community.

Among the various developments yet to be expected in this field, one eventually deserves calling attention to here. In the large urban centres an increase has been perceivable in the migratory movement towards their peripheries. As a consequence of this movement, again, such community types as dormitory towns, neighbourhood units, satellite towns and metropolises have arisen. With the progress of technology, a somewhat similar centrifugal movement might in the future impart a contrary trend to the flow of urbanization, which now is emptying the rural areas, and which causes some parts of the world's population to cumulate in certain places. This does not necessarily imply that the urban populations will revert to agriculture, but they simply may keep their industrial occupations, while spreading, under the influences of the centrifugal migratory movement in view, more evenly over their proper areas.

The urbanization of modern community moreover carries with it a change in its very style of living. Nor does this change affect the inhabitants of the urban centres only, for it can be clearly seen how also in the rural areas the attitudes, usages, and valuations pertaining to the urban way of life are adopted more rapidly and generally than before. According as the urban centres grow in size and significance, and as mass communication, the one agency chiefly disseminating the urban way of life, is intensified, even the remotest out-of-the-way spots are brought within the sphere of influence of urbanization. The consequence may be, that the rural areas, the »country-side», will altogether cease to exist, at any rate in so far as their style of living will become urban.

Present-day community is a dynamic, mobile and mutable community. Urbanization means continuous transformation towards a stage of development where the bipartition, »urban-rural», will have entirely lost its significance.